

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
Ο ΜΕΓΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ (†1866)

Το 1854 εξελέγη στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Εκκλησίας της Κύπρου ο Μακάριος Α΄, ο οποίος είχε υπηρετήσει προηγουμένως, ως Ιεροδιάκονος, στις αρχές της δεκαετίας του 1820 στη Μητρόπολη Πάφου και από το 1827 στην Αρχιεπισκοπή του νησιού. Άριστος γνώστης από την πολυετή υπηρεσία του στο εκκλησιαστικό περιβάλλον των διπλωματικών ελιγμών, που απαιτούνταν για την αντιμετώπιση της οθωμανικής διοίκησης και των αυθαιρεσιών της, ο Μακάριος κατάφερε να χειριστεί με σύνεση και υπευθυνότητα τα διάφορα θέματα, που σχετίζονταν με την αξιοπρέπεια και τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των υποδούλων. Εκμεταλλευόμενος την έκδοση από την Υψηλή Πύλη του μεταρρυθμιστικού διατάγματος του Χάττι Χουμαγιούν το 1856, με το οποίο παραχωρήθηκαν θρησκευτικές ελευθερίες στις μειονότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, φρόντισε να περιοριστούν οι καταπιέσεις των κατακτητών και πέτυχε να γίνουν δεκτές οι μαρτυρίες των Χριστιανών στα δικαστήρια. Ανάρτησε επίσης, το 1858, για πρώτη φορά επισήμως στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, καμπάνα στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη, γεγονός που προκάλεσε αισθήματα ευφορίας στους Χριστιανούς κατοίκους της Λευκωσίας¹.

Ακόμη, αν και ο ίδιος στερείτο συστηματικής παιδείας, επικέντρωσε μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων του στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων, επιτελώντας σπουδαίο

1. Για τον βίο του Αρχιεπ. Μακαρίου Α΄ βλ. Λοΐζου Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σ. 156-162· Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, Λευκωσία 2010, σ. 325· Ανδρέα Μιτσίδη, «Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου*, τ. ΣΤ΄, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Λευκωσία 2011, σ. 767-780.

εκπαιδευτικό έργο, ιδρύοντας σχολείο στη γενέτειρά του Πρόδρομο, το 1863², και παροτρύνοντας τους κατοίκους του νησιού να πράξουν το ίδιο στις κοινότητές τους. Μερίμνησε επίσης για τις σπουδές μεγάλου αριθμού νέων στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας -ανάμεσά τους και του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Κύπρου (1909-1916) Κυρίλλου Β΄-, στους οποίους παρείχε φιλοξενία στην Αρχιεπισκοπή, και χρηματοδότησε τις σπουδές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών του διαδόχου του, Αρχιεπισκόπου Κύπρου (1865-1900) Σωφρονίου Γ΄, και του μετέπειτα Μητροπολίτη Κιτίου (1868-1886) Κυπριανού Οικονομίδη. Παράλληλα, κινητοποίησε Κύπριους κληρικούς του εξωτερικού, όπως τους Μητροπολίτες Σεβαστείας (1836-1838) και ακολούθως Πέτρας (1838-1867) Μελέτιο Ματτέο και Γάζης (1837-1860) Φιλήμονα του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, καθώς και τον Αρχιμανδρίτη Ιωαννίκιο Βατοπεδινό (†1871)³, και με την οικονομική ενίσχυσή τους και τη συνδρομή των Μητροπόλεων και των Μονών του νησιού, καθώς και των εκκλησιών της Λευκωσίας, μετά από απόφαση που ελήφθη σε γενική συνέλευση στην Αρχιεπισκοπή, στις 30 Αυγούστου 1859, αναδιοργάνωσε την Ελληνική Σχολή και το Αλληλοδιδακτικό Σχολείο της πρωτεύουσας και ίδρυσε Παρθεναγωγείο⁴.

2. Για το σχολείο στον Πρόδρομο βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους (β΄ μισό 19ου - αρχές 20ού αι.)», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 8 (2008) 83-85, 107-111, όπου δημοσιεύονται οκτώ σχετικά έγγραφα των ετών 1863-1865 από το Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου.

3. Για τον ρόλο που διαδραμάτισαν οι Γάζης Φιλήμων και Πέτρας Μελέτιος στο εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους (β΄ μισό 19ου - αρχές 20ού αι.)», *ό.π.*, σ. 87-88, 89-91, αντιστοίχως. Για τον Ιωαννίκιο Βατοπεδινό βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Κύπριος Αρχιμανδρίτης Ιωαννίκιος Βατοπεδινός», *Απόστολος Βαρνάβας* 57 (1996) 391-395· π. Δημήτριου Στρατή, *Αρχαιακά Έγγραφα Ιωαννικίου Βατοπαιδινού του Κυπρίου (†1871)*, Θεσσαλονίκη 2005.

4. Λοΐζου Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, τ. Α΄, Λευκωσία 1930, σ. 191· Ιερώνυμου Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878)*, Λευκωσία 1930, σ. 75-76· Λ. Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, *ό.π.*, σ. 245-246· Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, Λευκωσία 1991, σ. 417.

Στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής σώθηκαν αρκετά έγγραφα τα οποία διασαφηνίζουν το ιστορικό της ίδρυσης του Παρθεναγωγείου και της έλευσης της πρώτης διευθύντριάς του. Σύμφωνα με όσα αναφέρονται σε αυτά, οι σχολικοί επίτροποι Λευκωσίας απευθύνθηκαν με επιστολές, ημερομηνίας 13 Σεπτεμβρίου και 26 Οκτωβρίου 1859, στους κυπριακής καταγωγής αδελφούς Γεώργιο και Ανέστη Κωνσταντινίδη, οι οποίοι διέμεναν στην Αθήνα, με την παράκληση να μεριμνήσουν για να σταλεί στην Κύπρο, από την ελληνική πρωτεύουσα ή τη Σύρο, κατάλληλη διδασκάλισσα. Όπως σημείωναν, αυτή έπρεπε να είναι απόφοιτη διδασκαλείου του ελληνικού κράτους και ικανή να διδάξει τα πρόποντα για την ανατροφή των κοριτσιών, καθώς και διάφορα χειροτεχνήματα, όπως και τη γαλλική γλώσσα.

Πράγματι, οι αδελφοί Κωνσταντινίδη βρήκαν ως πλέον κατάλληλη την απόφοιτη του Αρσακείου Ερατώ Καρύκη, με την οποία, όπως ενημέρωσαν τους σχολικούς επιτρόπους, με επιστολή τους, ημερομηνίας 30 Νοεμβρίου 1859, υπέγραψαν σχετικό συμβόλαιο, αντίγραφο του οποίου και επισύναψαν. Οι εγγραφές των πρώτων μαθητριών έγιναν στις 26 Δεκεμβρίου 1859, ενώ την αμέσως επόμενη μέρα πραγματοποιήθηκε η τελετή ανάληψης των καθηκόντων της Καρύκη⁵. Στα χρόνια που ακολούθησαν το Παρθεναγωγείο μετετράπη σταδιακά σε

5. Τα σχετικά έγγραφα, που αφορούν στην ίδρυση του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης, δημοσίευσε ο Χαράλαμπος Παπαδόπουλλος, «Ανέκδοτα Έγγραφα περί των Σχολείων της Λευκωσίας κατά το δεύτερον ήμισυ του ΙΘ' αιώνας», *Κυπριακαί Σπουδαί* 18 (1955) ρη'-ρθ', ριη'-ριθ', ρκδ'-ρκζ', ρκθ'. Αργότερα περιλήφθηκαν σε ειδικό τόμο από τον Θ. Παπαδόπουλλο, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 3-4, 20-21, 27-30, 32. Για τους αδελφούς Γεώργιο και Ανέστη Κωνσταντινίδη βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, ό.π., σ. 283-284.

εξατάξιο δημοτικό με τρεις γυμνασιακές τάξεις και τρεις διδασκαλείου⁶, και συνέτεινε στην επίλυση του μεγάλου προβλήματος της μόρφωσης των κοριτσιών της Κύπρου, αφού αρκετές από τις αποφοίτους του δίδαξαν τα ελληνικά γράμματα στα Παρθεναγωγεία, που άρχισαν να ιδρύονται, στα χρόνια που ακολούθησαν, στα χωριά και τις πόλεις του νησιού⁷.

Το Παρθεναγωγείο λειτούργησε αρχικά στο οίκημα του άλλοτε Αλληλοδιδασκτικού Σχολείου Φανερωμένης⁸, που ήταν ένα παλαιό μικρό ισόγειο κτήριο με δύο-τρεις αίθουσες διδασκαλίας⁹. Στα έγγραφα και δημοσιεύματα της εποχής συναντάται με την ονομασία Παρθεναγωγείο Λευκωσίας, από το όνομα της πόλης, αλλά και εξαιτίας της εξάρτησής του από τη σχολική της επιτροπή, που χρηματοδοτούσε τη λειτουργία του¹⁰. Επίσης, αναφέρεται και ως Παρθεναγωγείο Φανερωμένης από τη γειτνίασή του με τον ομώνυμο ναό, η εκκλησιαστική επιτροπή του οποίου μεριμνούσε για τη βελτίωση των συνθηκών διδασκαλίας

6. Για την ιστορία του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης βλ. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, ό.π., σ. 216-218· Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878)*, ό.π., σ. 136-139· Κούλας Ξηραδάκη, *Από τα Αρχεία του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Παρθεναγωγεία και Δασκάλες Υπόδουλου Ελληνισμού*, τ. Β', Αθήνα 1973, σ. 77-87· Κωνσταντίνας Κωνσταντίνου, «Το Παρθεναγωγείο Φανερωμένης», στον τόμο: «Ο Φιλελεύθερος» (εκδ.), *Λευκωσία. Της νήσου η πρωτεύουσα*, Χρύσανθου Χρυσάνθου (επιμ.), Λευκωσία 2012, σ. 66-75.

7. Για το ζήτημα της εκπαίδευσης των κοριτσιών στην Κύπρο, κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα, βλ. Παναγιώτη Περιστιάνη, *Ιστορία της εκπαίδευσης των κοριτσιών στην Κύπρο*, Λευκωσία 1998.

8. Βλ. Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 31-32, όπου δημοσιεύεται σχετική για το θέμα επιστολή των μελών της Σχολικής Επιτροπής Λευκωσίας προς τον Κυπριανό Οικονομίδα, ημερομηνίας 23 Δεκεμβρίου 1857.

9. Σε δημοσίευμα εφημερίδας των αρχών του 20ού αιώνα αναφέρεται ότι ήταν «μικρόν ισόγειον οίκημα, παλαιόν, άκανόνιστον, περιλαμβάνον δύο-τρείς μικράς αιθούσας, έστερημένου δέ χώρου καί κήπου». Βλ. *Ελευθερία*, 4/17.4.1915.

10. Ενδεικτικά βλ. Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 143, 210: «τό έν Λευκωσία Παρθεναγωγείον».

του, με αποκορύφωμα την ανοικοδόμηση του κτηρίου του, που άρχισε το 1925 και ολοκληρώθηκε το επόμενο έτος¹¹.

Όπως και τα υπόλοιπα σχολεία της εποχής, εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών ζωής, το Παρθεναγωγείο της Λευκωσίας αντιμετώπισε οξύ οικονομικό πρόβλημα, που, κατά μεγάλο μέρος, επιλύθηκε το 1860, όταν ο Σιναΐτης Πρωτοσύγκελλος Γρηγόριος Παπαδόπουλος ανακοίνωσε δωρεάν 10.000 γροσίων, για τη στήριξη της λειτουργίας του. Είναι αξιοσημείωτο ότι το παράδειγμά του ακολούθησαν στη συνέχεια και άλλοι κληρικοί, όπως οι νεοεκλεγέντες Μητροπολίτες Κυρηναίας Χρυσάνθος (1862-1872) με 10 χιλιάδες γρόσια, στις 28 Απριλίου 1862¹², Πάφου Νεόφυτος (1869-1888) με 100 χιλιάδες, στις 9 Ιουλίου 1869¹³, και Κυρηναίας Μελέτιος (1872-1878) με 20 χιλιάδες, στις 20 Ιανουαρίου 1872, με δωρεές προς τα

11. Ενδεικτικά βλ. Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 32: «τό ἐν Φανερωμένη Παρθεναγωγεῖον». Για την ολοκλήρωση της ανέγερσής του βλ. *Φωνή της Κύπρου*, 11.9.1926, όπου δημοσιεύονται οι εντυπώσεις επισκέπτη από το σχολικό κτήριο.

12. Α. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, ό.π., σ. 204· Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878)*, ό.π., σ. 102· Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 432. Για τον βίο του Μητροπολίτη Χρυσάνθου βλ. «Χρυσάνθος Β΄», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 19ος, Λευκωσία 2012, σ. 442.

13. Α. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, ό.π., σ. 205-206· Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878)*, ό.π., σ. 103· Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 433-434. Για τον βίο του Μητροπολίτη Νεοφύτου βλ. Ιωάννη Τσικνόπουλλου, *Ιστορία της Εκκλησίας Πάφου*, Λευκωσία 1971, σ. 96-97· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, ό.π., σ. 402.

εκπαιδευτήρια της Λευκωσίας, με αποτέλεσμα αυτά να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στις μεγάλες δυσκολίες, που αντιμετώπιζαν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας¹⁴.

Το γεγονός ότι ο Πρωτοσύγκελλος Γρηγόριος μπορούσε να διαθέσει χρήματα για την ενίσχυση της μορφωτικής προσπάθειας του υπόδουλου Ελληνισμού της Κύπρου δεν πρέπει να παραξενεύει, καθώς το ιδιόρρυθμο σύστημα λειτουργίας των Μονών της εποχής επέτρεπε στους μοναχούς να αποκτούν περιουσία από την προσωπική τους εργασία στα διακονήματά τους. Για παράδειγμα, ο Οικονόμος της Μονής Κύκκου και μετέπειτα Μητροπολίτης Πάφου (1890-1899) Επιφάνιος στη διαθήκη του αιτιολόγησε την προέλευση του ποσού που κατείχε, ότι προερχόταν «ἐκ τῆς φιλοπονίας του εἰς τὰ ἀλλεπάλληλα ὑπουργήματα τῆς Μονῆς, ἐπὶ 40 ἔτη»¹⁵. Το ίδιο συνέβη και με πολλούς άλλους μοναχούς, ορισμένοι από τους οποίους διέθεσαν τις οικονομίες τους για την ανέγερση σχολείων στις γενέτειρές τους, όπως ο Ηγούμενος της Μονής Τροοδιτίσσης Επιφάνιος στον Άγιο Αμβρόσιο Λεμεσού, το 1909, και οι Κυκκώτες μοναχοί Μακάριος στην Τσακίστρα, το 1917, Φιλόθεος στη Γαλάτα, το 1919, Κλεόπας στο Πολέμι, το 1923 και Επιφάνιος στο Μηλικούρι, το 1931¹⁶.

Ο Γρηγόριος, μετά την ανακοίνωση της απόφασής του να στηρίξει τη λειτουργία του Παρθεναγωγείου, υπέγραψε σχετικό δωρητήριο έγγραφο, ημερομηνίας 24 Μαρτίου 1861, που σώθηκε στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής. Σύμφωνα με όσα αναφέρονται σε αυτό, ο Σιναΐτης Πρωτοσύγκελλος κατέθεσε το ποσό των 10.000 γροσίων, στις 18 Νοεμβρίου του

14. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, ό.π., σ. 208· Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878)*, ό.π., σ. 103-104· Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Η συμβολή της Μαραθάσης εις την Εκκλησίαν*, Λεμεσός 1939, σ. 28-29· Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 434-435. Για τον βίο του Μητροπολίτη Μελέτιου βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, ό.π., σ. 353· Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, Λευκωσία 2011, σ. 156-159.

15. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Πάφου Επιφάνιος», *Κυκκώτικα Μελετήματα*, τ. Α', Λευκωσία 1997, σ. 167.

16. Κ. Κοκκινόφτα, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους (β' μισό 19ου - αρχές 20ού αι.)», ό.π., σ. 101-106.

προηγούμενου έτους, στην επιτροπή των σχολείων της Λευκωσίας, για να χρησιμοποιούνται οι τόκοι του για την κάλυψη των αναγκών του Παρθεναγωγείου. Σημειώνεται ακόμη σε αυτό, ότι στην περίπτωση που διεκόπτετο η λειτουργία του για διάστημα μικρότερο των τριών ετών, οι τόκοι θα ενσωματώνονταν στο κεφάλαιο και όταν επαναλειτούργούσε θα χρησιμοποιούνταν για την κάλυψη των αναγκών του σχολείου. Στην περίπτωση δε, που αυτό παρέμενε κλειστό, οι τόκοι θα δαπανώνταν προς όφελος των απόρων κατοίκων της πόλης, μέχρι την επανάληψη των εργασιών του σχολείου¹⁷.

Ας σημειωθεί ότι σε βιβλίο της εποχής αναγράφεται, προφανώς από τυπογραφική αβλεψία, ότι το Παρθεναγωγείο ιδρύθηκε το 1857, χρονολογία η οποία επαναλαμβάνεται και σε άλλα σχετικά βιβλία¹⁸. Όπως προκύπτει, όμως, από τα προαναφερθέντα έγγραφα, η ίδρυση του σχολείου ανάγεται στο 1859, οπότε και αφίχθη στην Κύπρο η πρώτη διευθύντριά του.

Σύμφωνα με έγγραφα, που αφορούν στη διευθέτηση της διαθήκης του και για τα οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια, ο Πρωτοσύγκελλος Γρηγόριος καταγόταν από χωριό της επαρχίας Μαλεβίζι της Κρήτης¹⁹, όπου γεννήθηκε στα τέλη του 18ου - αρχές του 19ου αιώνα. Στη συνέχεια, σε άγνωστο χρόνο, εγκαταβίωσε στη Μονή Σινά και εντάχθηκε στην αδελφότητά της. Από αντίγραφα τριών επιστολών, που σώθηκαν στο Αρχείο του

17. Για το σχετικό έγγραφο βλ. Θ. Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, ό.π., σ. 431-432. Αναφορά στο ποσό της δωρεάς και στη χρονολογία έναρξης της λειτουργίας του Παρθεναγωγείου γίνεται και σε έκθεση της διευθύντριάς του, Άννας Τσικούρη, ημερομηνίας 14 Φεβρουαρίου 1872. Βλ. *Ο.π.*, σ. 204. Για το ίδιο ζήτημα βλ. Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878)*, ό.π., σ. 102.

18. Φίλιππου Γεωργίου, *Ειδήσεις Ιστορικά περί της Εκκλησίας της Κύπρου*, Αθήνα 1875, σ. 131· Ιωάννη Χάκκεττ, *Ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας κατά μετάφρασιν και συμπλήρωσιν Χαριλάου Παπαϊωάννου*, τ. Α', Αθήνα 1923, σ. 330. Η αναφορά στη λανθασμένη αυτή χρονολογία επισημάνθηκε και διορθώθηκε από τον Ευέλθοντα Γλυκύ, «Ιστορία της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας (1808-1893)», *Επετηρίς του Συλλόγου των τελειοφοίτων του Παγκυπρίου Γυμνασίου και Διδασκαλείου* 1 (1917) 52.

19. Για το Μαλεβίζι βλ. Νίκου Ψιλάκη (επιμ.), *Το Μαλεβίζι από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι σήμερα*, Ηράκλειο 1998.

Οικουμενικού Πατριαρχείου και τις οποίες ο νεοεκλεγείς Οικουμενικός Πατριάρχης (1830-1834) Κωνστάντιος Α΄²⁰ έστειλε στον Γρηγόριο, πληροφορούμαστε ότι ο τελευταίος υπηρετούσε στην Κύπρο τουλάχιστον από το 1830 και ότι επέδειξε αξιοσημείωτο ενδιαφέρον για την αύξηση της κτηματικής περιουσίας της Μονής του Σινά. Δύο από αυτές, ημερομηνίας 10 Σεπτεμβρίου 1830 και 4 Μαΐου 1832, αφορούν στην αγορά τσιφλικίων στη Βασίλεια και στα Κούκλια της Πάφου, ενώ η τρίτη, ημερομηνίας 14 Ιουλίου 1831, σχετίζεται με τη μετάβαση αντιπροσωπείας κατοίκων της Λαπήθου στην Κωνσταντινούπολη, για τη διευθέτηση κάποιων θεμάτων της κοινότητάς τους²¹.

Ο Γρηγόριος, όπως πληροφορούμαστε από ανέκδοτο έγγραφο, ημερομηνίας 13 Ιουλίου 1836, του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής, αγόρασε, επίσης προς όφελος της Μονής του Σινά, το Μετόχιο του Ψευδά, έκτασης 600 περίπου σκαλών²². Στη συνέχεια, για άγνωστο λόγο, απεκόπη από τη Μονή της μετανοίας του, γι' αυτό στα πρακτικά των γενικών συνελεύσεων, που πραγματοποιήθηκαν στην Αρχιεπισκοπή τα έτη 1839 και 1840, αναφέρεται

20. Ο Κωνστάντιος υπηρέτησε επίσης ως Αρχιεπίσκοπος Σινά από το 1804 έως το 1859, ενώ από το 1805 μέχρι το 1811, ή και μερικά χρόνια αργότερα, διέμενε στο Μετόχιο της Αγίας Παρασκευής στη Βασίλεια. Βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι σχέσεις των Ιερών Μονών Κύκκου και Σινά», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 5 (2001) 181. Για τον βίο του βλ. Θ.Μ. Αριστοκλέους, *Κωνσταντίου Α΄ του από Σιναίου αοιδίμου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως του Βυζαντίου βιογραφία και συγγραφαί αι ελάσσονες εκκλησιαστικάί και φιλολογικάί*, Κωνσταντινούπολη 1866· Μανουήλ Γεδεών, *Πατριαρχικοί Πίνακες*, Αθήνα 21996, σ. 608-611.

21. Οι τρεις αυτές επιστολές εκδόθηκαν και σχολιάστηκαν από τον Θεοχάρη Σταυρίδη, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Κύπρος. Τα Πατριαρχικά Έγγραφα των ετών 1600-1878*, Λευκωσία 2001, σ. 168-172 (τα σχόλια), 390-391, 398-399, 404-406 (τα έγγραφα).

22. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον Α΄, Μέρος Α΄. Αρχείον Αρχιεπισκόπου Παναρέτου (1827-1840)*, αρ. 36. Για τα Μετόχια του Σινά στην Κύπρο βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Τα Μετόχια του Σινά στην Κύπρο», *Πρακτικά Τρίτου Κυπριολογικού Συνεδρίου*, επιμ. Ιωάννης Θεοχαρίδης, τ. Γ΄, Λευκωσία 2001, σ. 129-139· Γιώργου Φιλοθέου, «Τα Μετόχια της Μονής της Αγίας Αικατερίνης του Σινά στην Κύπρο», στον τόμο: *Ιδρύματος Όρους Σινά* (έκδ.), *Σιναϊτικά Μετόχια σε Κρήτη και Κύπρο*, Αθήνα, χ.χ, σ. 127-141.

ως πρώην Σιναΐτης μοναχός και πρώην επιστάτης Βασιλείας, αντιστοίχως. Ακολούθως, όμως, επανασυνδέθηκε με τη Μονή, γι' αυτό και στα πρακτικά των γενικών συνελεύσεων των ετών 1841 και 1842 σημειώνεται ως Πρωτοσύγκελλος των Σιναϊτών. Σύμφωνα με τα ανωτέρω πρακτικά, ο Γρηγόριος προσέφερε για τα σχολεία, που λειτουργούσαν ή θα ιδρύονταν σε διάφορες πόλεις του νησιού την περίοδο αυτή, ανά 500 γρόσια το 1839 και το 1840, και ανά 200 το 1841 και το 1842²³.

Στη συνέχεια ο Γρηγόριος μετέβη στη Ρουμανία, όπου, σύμφωνα με ανέκδοτο αντίγραφο εγγράφου του Ιουνίου του 1847, που επίσης φυλάσσεται στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής, υπηρέτησε ως προϊστάμενος του Σιναϊτικού Μετοχίου στο Βουκουρέστι²⁴. Αργότερα επέστρεψε και πάλι στην Κύπρο, όπου, όπως μαρτυρείται σε επιστολή, ημερομηνίας 9 Αυγούστου 1849, του Σιναΐτη Δικαίου Αναστασίου προς τον νεοεκλεγέντα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1849-1854) Κύριλλο Α΄²⁵, ανέλαβε τα καθήκοντα του Εξάρχου. Φαίνεται, όμως, ότι αποστασιοποιήθηκε ξανά από τη Μονή της μετανοίας του, οπότε εγκαταστάθηκε στη Λευκωσία, όπου και συνέβαλε καθοριστικά, με τη μεγάλη δωρεάν των 10.000 γροσίων, στη στήριξη της λειτουργίας του Παρθεναγωγείου της πόλης.

Πολύτιμες πληροφορίες για τη ζωή του Γρηγορίου αντλούμε από έγγραφα, που διαφυλάχθηκαν στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής και αφορούν, κυρίως, στη διαθήκη του. Ανάμεσα σε αυτά υπάρχουν και ορισμένα, στα οποία γίνεται αναφορά στον ναό της Παναγίας της Φανερωμένης, στον οποίο είχε κατατεθειμένο ποσό χρημάτων. Το πρώτο από τα ανωτέρω έγγραφα είναι αντίγραφο της διαθήκης του, που συντάχθηκε στις 28 Απριλίου 1866 και το οποίο υπογράφει δηλώνοντας την εκ Κρήτης καταγωγή του: «Γρηγόριος Πρωτοσύγκελλος Παπαδόπουλος Κρής». Σύμφωνα με όσα αναφέρει, είχε καταθέσει ποσό χρημάτων στις Μονές Κύκκου και Χρυσorroγιάτισσας, καθώς και στον ναό της Φανερωμένης, που έπρεπε,

23. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, ό.π., σ. 262-276, όπου παρατίθενται τα πρακτικά των τεσσάρων αυτών συνελεύσεων.

24. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΑΗ΄, Μέρος Δ΄. Αλληλογραφία προς τας Αυτοκεφάλους Εκκλησίας και δη προς το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από του 1781 και προς άλλους κληρικούς και επισήμους λαϊκούς*, αρ. 552.

25. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον Α΄, Μέρος Β΄. Αρχείον Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Α΄ (1849-1854)*, αρ. 32.

μετά τον θάνατό του, να εισπραχθεί από τον εκτελεστή της διαθήκης και να διαιρεθεί σε τρία ίσα μέρη. Όριζε δε, το πρώτο από αυτά να σταλεί στη Μονή του Σινά, το δεύτερο να δοθεί στις αδελφές του, Μαρία και Ευγενία, ή στα παιδιά τους, και το τελευταίο να διαμοιραστεί εξίσου στους πτωχούς Λευκωσίας και Μαλεβιζίου. Ένα άλλο έγγραφο, που φέρει ημερομηνία 5 Απριλίου 1867, περιέχει πολύ περισσότερες λεπτομέρειες από το προηγούμενο, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι συνέταξε και δεύτερη, νεότερη διαθήκη. Σε αυτό διευκρινίζεται ότι το ποσό των χρημάτων, που είχε κατατεθειμένο στον ναό της Φανερωμένης, ήταν 21.200 γρόσια²⁶.

Η πρακτική αυτή της κατάθεσης χρημάτων στα μεγάλα εκκλησιαστικά ιδρύματα του νησιού, κυρίως για φύλαξη και μελλοντική αξιοποίηση, ήταν συνήθης, τόσο στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, όσο και στις αρχές της Αγγλοκρατίας. Το γεγονός αυτό οφειλόταν στην ανυπαρξία ενός αξιόπιστου χρηματοπιστωτικού συστήματος στο νησί με οικονομικά εύρωστους οργανισμούς, που να τα διασφαλίζει. Γι' αυτό και όσοι είχαν τη δυνατότητα κατάθεσης χρημάτων επέλεξαν να τοποθετούν τις αποταμιεύσεις τους στα εκκλησιαστικά ιδρύματα, που εγγυόνταν τη διαφύλαξή τους, με την αξιοπιστία και τις δραστηριότητές τους.

Για παράδειγμα, ο Κύπριος Μητροπολίτης Ειρηνουπόλεως (1765-1791) του Πατριαρχείου Αντιοχείας Άνθιμος είχε κατατεθειμένες εντόκως, στα τέλη του 18ου αιώνα, τρεις ομολογίες στις Μονές Κύκκου και Χρυσορρογιάτισσας, που αντιστοιχούσαν στο ποσό των 2.000 γροσίων για την πρώτη Μονή και των 1.500 για τη δεύτερη²⁷. Επίσης, ο προαναφερθείς Μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος Ματτέος κατέθεσε, το 1867, 30.000 γρόσια

26. Τα δύο αυτά έγγραφα εκδόθηκαν από τον Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, ό.π., σ. 334-335, 340-341, ο οποίος εξέδωσε επίσης άλλα δύο έγγραφα για τον Γρηγόριο και σχολίασε το σύνολό τους. Βλ. *Ό.π.*, σ. 108-117 (τα σχόλια), 336-337, 343-345 (τα δύο έτερα έγγραφα).

27. Κωνσταντίνου Σπυριδάκι, «Ο Κύπριος Επίσκοπος Ειρηνουπόλεως Άνθιμος και η διαθήκη αυτού», *Κυπριακαί Σπουδαί* 17 (1953) 48 [= *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*, Τόμος Α', *Ιστορικοφιλογολογικά Μελέται και Διαλέξεις*, Μέρος Α', Λευκωσία 1972, σ. 263]. Για τη ζωή του Ανθίμου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι Κύπριοι Μητροπολίτες του Πατριαρχείου Αντιοχείας Ειρηνουπόλεως Άνθιμος και Επιφανείας Ιωαννίκιος», *Απόστολος Βαρνάβας* 55 (1994) 383-386.

στη Μονή Κύκκου, ώστε οι τόκοι τους να χρησιμοποιούνται για τη συντήρηση και λειτουργία του σχολείου, που ίδρυσε την ίδια χρονιά στη γενέτειρά του Λεμύθου²⁸. Ποσό χρημάτων, που ανερχόταν στις 800 λίρες, κατέθεσε εντόκως στη Μονή Κύκκου, το 1909, και ο Αρχιεπίσκοπος Κυριακουπόλεως (1898-1908) και μετέπειτα Ιορδάνου (1908-1918) του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων Μελέτιος Κρονίδης, για να χρησιμοποιηθεί για την ίδρυση Ορφανοτροφείου²⁹.

Έγγραφα, που αναφέρονται στον ευεργέτη του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης Γρηγόριο Σινάιτη, διαφυλάχθηκαν επίσης στα Αρχεία του Προξενείου της Ελλάδας στην Κύπρο και του ναού του Αγίου Λαζάρου της Λάρνακας, από όπου κάποια αποσπάσματά τους δημοσιεύτηκαν και σχολιάστηκαν από τον Νεοκλή Κυριαζή. Από αυτά πληροφορούμαστε ότι ο Γρηγόριος ήταν Έλληνας υπήκοος και κάτοχος διαβατηρίου του έτους 1836, όπου αναγραφόταν ως τόπος καταγωγής του η Ζάκυνθος, ίσως επειδή τα Ιόνια νησιά ήταν τότε υπό αγγλική προστασία, γεγονός το οποίο καθιστούσε την υπηκοότητά του ευκολότερα αποδεκτή από τις Οθωμανικές Αρχές, παρά αν δήλωνε ότι καταγόταν από υπόδουλη περιοχή, όπως ήταν

28. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, ό.π., σ. 266· Ι. Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878)*, ό.π., σ. 271-272. Για τη ζωή του Μελέτιου Ματτέου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος Ματτέος (1785-1867)», *Κυκκώτικα Μελετήματα*, ό.π., σ. 79-105· Του ιδίου, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους (β' μισό 19ου - αρχές 20ού αι.)», ό.π., σ. 89-91· Θεοχάρη Σταυρίδη, *Πατριαρχείο Ιεροσολύμων και Κύπρος. Επιστολές (1731-1884)*, Λευκωσία 2007, σ. 268-270.

29. Νέαρχου Κληρίδη, «Μεγάλοι κοινοτικοί ευεργέτες. Ο ευεργέτης της Ομορφίτας», *Τάμις σφ Σάιπρους* 35 (1958) 31. Για τη ζωή του Μελέτιου Κρονίδη βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Αρχιεπίσκοπος Ιορδάνου Μελέτιος Κρονίδης (1849-1918)», *Απόστολος Βαρνάβας* 54 (1993) 18-26· Του ιδίου, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους (β' μισό 19ου - αρχές 20ού αι.)», ό.π., σ. 99-101· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, ό.π., σ. 351-352. [Σημείωση (2025): Επίσης βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Μέγας ευεργέτης της Ομορφίτας Αρχιεπίσκοπος Κυριακουπόλεως (1898-1908) και μετέπειτα Ιορδάνου (1908-1918) Μελέτιος Κρονίδης», *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 26 (2020) 82-104].

η ιδιαίτερη πατρίδα του Κρήτη³⁰. Σε αυτά αναφέρεται ακόμη ότι είχε υπηρετήσει παλαιότερα ως προϊστάμενος του Μετοχίου του Σινά στη Βασίλεια, αλλά στη συνέχεια απεκόπη από τη Σιναϊτική αδελφότητα και ζούσε ως ιδιώτης στη Λευκωσία. Ασθένησε, όμως, γι' αυτό και μετέβη στη Λάρνακα, στην οικία κάποιου Γλυκέριου Λοΐζου, όπου και απεβίωσε το 1866. Επίσης, διαφυλάχθηκε αναθεωρημένη διαθήκη του Γρηγορίου, που συντάχθηκε στις 12 Οκτωβρίου 1866 και η οποία περιέχει αρκετές πρόσθετες αναφορές, όπως οδηγίες για παροχή κληροδοτήματος 4.000 γροσίων «εἰς τοὺς Κρητικούς ποῦ πολεμοῦν, διὰ νὰ ἔχουν νὰ ἐξοδεύουν»³¹.

Ας σημειωθεί ότι απόγονοι του εκτελεστή της διαθήκης μεταβίβασαν στην εκκλησία της Φανερωμένης, στις αρχές του 20ού αιώνα, την οικία του Γρηγορίου, που είχε δωρήσει με τη διαθήκη του υπέρ των πτωχών της πρωτεύουσας. Όπως αναφέρεται στο σχετικό συμφωνητικό έγγραφο, ημερομηνίας 17/30 Μαΐου 1914, η εκκλησιαστική επιτροπή απεδέχθη τη δωρεά και ανέλαβε την ευθύνη για την ετήσια παραχώρηση ποσού χρημάτων στους πτωχούς της πρωτεύουσας. Αργότερα η οικία αυτή κατεδαφίστηκε και στη θέση της οικοδομήθηκαν καταστήματα³².

Ο Πρωτοσύγκελλος της Ιεράς Μονής του Σινά Γρηγόριος Παπαδόπουλος συγκαταλέγεται ανάμεσα στους μεγάλους δωρητές και ευεργέτες των σχολείων της

30. Για το ζήτημα της ιθαγένειας και της έκδοσης διαβατηρίων από τις ελληνικές αρχές σε πρώην Οθωμανούς υπηκόους, που υπήρξε σημείο τριβής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, κατά τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του ελληνικού κράτους, βλ. Γιώργου Γεωργή, *Η πρώτη μακροχρόνια ελληνοτουρκική διένεξη*, Αθήνα 1996, σ. 133-171.

31. Νεοκλή Κυριαζή, «Διαθήκαι και ελεημοσύναι», *Κυπριακά Χρονικά* 6 (1929) 297-299.

32. Για το ζήτημα αυτό σώζεται συμφωνητικό έγγραφο, που υπέγραψαν οι κληρονόμοι του Μιχαηλίδη με τα μέλη της εκκλησιαστικής επιτροπής Φανερωμένης, καθώς και μεταγενέστερες σχετικές σημειώσεις του γραμματέα της επιτροπής, Σταύρου Ιωνίδη, στις σελ. 9-12 ανέκδοτου χειρογράφου του, που φυλάσσεται στο Αρχείο του ναού της Φανερωμένης και αφορά στην ιστορία του.

Λευκωσίας³³, αφού τόσο κατά το διάστημα 1839-42, οπότε στήριξε με ποσό χρημάτων τη λειτουργία των εκπαιδευτηρίων των πόλεων του νησιού, όσο και αργότερα, με την εισφορά των 10.000 γροσίων, συνέβαλε στη συνέχιση της λειτουργίας του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης. Δικαίως λοιπόν στο προαναφερθέν έγγραφο της 24ης Μαρτίου 1861 εκαλούντο οι κάτοικοι της Λευκωσίας να μεριμνούν για τη διηνεκή μνημόνευση του φιλόμουσου ευεργέτη.

Δημοσιεύτηκε στη Θεολογική Επετηρίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 22 (2016) 53-66.

33. Ευ. Γλυκύ, «Ιστορία της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας (1808-1893)», *ό.π.*, σ. 63· Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878)*, *ό.π.*, σ. 408· Γεώργιου Χατζηκωστή (επιμ.), *Παγκύπριον Γυμνάσιον, Εκατονταετηρίδα. Αναμνηστικόν Λεύκωμα, 1893-1993*, Λευκωσία 1993, σ. 322.